

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi
Journal of Academic Language and Literature
Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2021

Muhammet NALBAT

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı
m.nalbat@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2412-7650>

**Ârifi'nin Kenzu'r-rumûz Adlı Mesnevisi
Üzerine Bir İnceleme**

A Study on Ârifi's Masnawi Named Kenzu'r-rumûz

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 19.07.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 26.08.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2021

Atıf/Citation

NALBAT, M. (2021) Ârifi'nin Kenzu'r-rumûz Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2), 1364-1393. <https://doi.org/10.34083/akaded.973321>

NALBAT, M. (2021) A Study on Ârifi's Masnawi Named Kenzu'r-rumûz. *Journal of Academic Language and Literature*, 5 (2), 1364-1393. <https://doi.org/10.34083/akaded.973321>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Klasik Türk edebiyatı geleneğine ait mesnevilerin bir kısmı, İran edebiyatındaki numunelerin tesiri altında kaleme alınmıştır. Bazı klasik Türk edebiyatı şairlerinin Farsça mesnevileri tercüme veya şerh etmesi, yine bu mesnevilere nazireler yazması söz konusu tesiri açıkça göstermektedir. Farsçadan Türkçeye tercüme edilen mesneviler arasında dinî-tasavvufî ve ahlaki konuları ihtiva edenlerin sayısı oldukça fazladır. Dolayısıyla bu neviden mesneviler, tasavvuf ile klasik Türk şiiri arasındaki münasebetin anlaşılması ve klasik İran edebiyatından Türkçeye tercüme edilen eserlerin hüviyetinin ortaya konulması için büyük önem arz etmektedir.

Bu makalede Emir Hüseyinî Sâdât el-Gürî el-Herevî tarafından Farsça kaleme alınan *Kenzu'r-rumûz* adlı dinî-tasavvufî mesnevi ve bu mesnevinin daha önce ilmî bir çalışmaya konu olmamış aynı isimli Türkçe tercümesi tanıtılacaktır. 943 beyitten oluşan söz konusu tercüme, Ârifî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmış olup tek nüshası Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi İslam El Yazmaları Bölümünde bulunmaktadır.

Makalenin "Giriş" bölümünden sonra Emir Hüseyinî'nin hayatı, eserleri ve *Kenzu'r-rumûz* adlı mesnevisi hakkında malumat verilecektir. Ardından Ârifî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u şekil, muhteva, üslup ve tercüme özellikleri bakımından ele alınarak eserin Türk edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ârifî, Emir Hüseyinî, *Kenzu'r-rumûz*, mesnevi, tercüme.

Abstract

Some of the masnawis belonging to Turkish classical literature tradition were written under the influence of samples in Iranian literature. The fact that some classical Turkish literature poets translated or interpreted the Persian masnawis, and again wrote commentaries on these masnawis, clearly shows the influence in question. Among the masnawis translated from Persian to Turkish, the number of those who contain religious, sufi and morality issues is decidedly high. Turkish classical literature is significant for understanding the proper relationship between sufism and classical Turkish poetry and for revealing the decency of the works translated from classical Iranian literature into Turkish.

*In this article, the religious-sufi masnawi named *Kenzu'r-rumûz* written in Persian by Emir Hüseyinî Sâdât al-Gürî al-Herevî and its Turkish translation with the same name, which has not been the subject of a scientific study before, will be introduced. The translation, which consists of 943 couplets, was written by a poet with the pseudonym Ârifî, and the only copy is in the Islamic Manuscripts Department of the Leipzig University Library.*

*After the "Introduction" part of the article, information will be given about Emir Hüseyinî's life, works and his masnawi named *Kenzu'r-rumûz*. Next, Ârifî's translation named *Kenzu'r-rumûz* will be discussed in terms of form, content, style and translation features and the place of this work in Turkish literature will be examined.*

Keywords: Ârifî, Emir Hüseyinî, *Kenzu'r-rumûz*, masnawi, translation.

Giriş

Birçok subjektif tanımı olsa da “tasavvuf”, insanı nefisinden arındırarak Allah’a ulaştırmayı gaye edinen mistik bir sistemdir. Bu sistemin (ekolün) esasları- İslam dini çerçevesinde- *Kur’an* ve sünnete dayanmaktadır. Kâli hâle tebdil etmek şeklinde özetlenebilen İslam tasavvufu, yine İslam’ın ortaya koyduğu bilgi birikiminin kuvveden fiile yani nazariyeden ameliyeye dönüşüdür (Eraydın, 2011, s. 29). Tasavvufun gayesi, aslını unutmüş olan insanı derece derece, kademe kademe yükseltmek suretiyle “insan-ı kâmil” noktasına erdirmektir. Başka bir ifade ile; bizi, yaratıcımız, esasımız, bütünümlüyle daha bu dünyada temasa getirmektir (Öztürk, 1998, s. 32). Böylece tasavvuf insanlara, *Kur’an* ve Hz. Peygamber’in sünnetini referans alarak, hem bireysel (psikolojik) hem de toplumsal (sosyolojik) yönü olan irfani bir düzen ve disiplin vadetmektedir.

Diğer mistik sistemler gibi İslam tasavvufu da, deneysel bilimlerdeki yöntemlerden farklı olarak iç aydınlanmaya ve ilhama dayalı doğrudan bilgi edinmeyi esas almıştır. Dolayısıyla tasavvuf söz konusu olduğunda bilginin sezgi yoluyla elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu deruni, sezgisel bilginin sahibi ise “insan-ı kâmil” mertebesine vasil olmuş mürşittir ki tasavvufi yolculuğa çıkmış mutasavvıfı (sâlik) irşad etme görevini üstlenir. Her mistik disiplinde olduğu gibi İslam tasavvufunda da katedilmesi zorunlu makamlar ve mertebeler söz konusudur. Fakat söz konusu makamların aşılması oldukça çetin ve zor bir meseledir. Dolayısıyla tasavvuf yolunun yolcusunun, bu zor ve çetin yolculuğu tek başına hitama erdirmesi mümkün değildir. Mutasavvıf (sâlik), nefsin tuzakları ile dolu müşkil yolculuğu, yani geçilmesi zorunlu makamları, bir “mürşid-i kâmil” rehberliğinde geçmek suretiyle mükemmele yani “kalubela” da söz verdiği “asl”ına kavuşmuş olur. Bu noktadan sonra mutasavvıf, kendi yolculuğunu tamamlamış, “marifetullah”ı elde etmiştir. Bundan sonra topluma karşı sorumluluk almaya hazırdır.

Hicri II. yüzyıldan itibaren züht anlayışı ile ortaya çıkmaya başlayan İslam tasavvufu, V. asırda sistemli bir disiplin haline gelmiştir. Bu asırdan itibaren tasavvufun, İslam âlemini tesiri altına aldığı, tekkelerin gittikçe çoğaldığı ve her kesimden insanın tasavvufa meylectiği görülmüştür. “Bütün İslam coğrafyasına tarikat ve tekkeler aracılığıyla gelişip yayılan ve sosyal müesseseler üzerinde derin tesirler bırakan tasavvuf, İslam medeniyetinin hâkim olduğu coğrafyadaki şiiri de kuvvetle etkilemiştir (Üstüner, 2008, s. 273).” Böylece edebiyat, tasavvufun ifadesi ve talimi için bir araç; tasavvuf da mecazi ve sembolik hüviyeti ile edebiyat için vazgeçilmez bir kaynak haline gelmiştir.

Tasavvuftan en çok etkilenen edebiyatların başında kuşkusuz İran edebiyatı gelmektedir. Tasavvuf, İran klasik dönem şiirine adeta damga vurmuştur. Bu dönemde yaşamış müellifler ve onların tasavvuf vadisinde terennüm ettiği büyük eserler düşünüldüğünde bu etki rahatlıkla anlaşılmaktadır.¹

¹ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Yıldırım, N. (2012). Fars edebiyatında tasavvuf konulu kahramanlık anlatıları. *Şarkiyat Mecmuası*. 21 (1), ss. 149-177.

Klasik Türk edebiyatı söz konusu olduğunda ise bazı dinî-tasavvufi eserlerin, özellikle mesnevilerin, İran edebiyatından gelen bir tesir ile kaleme alındığı söylenebilir.² Türk şairler, eserlerini kaleme alırken İran edebiyatındaki numuneleri model almışlar; gerek tercüme, gerek şerh ve gerekse nazire şeklinde birçok dinî-tasavvufi ve ahlaki eser meydana getirmişlerdir. Model alınan önemli bazı dinî-tasavvufi eserleri ve bu eserlerin müelliflerini şöyle sıralayabiliriz: Senâî'nin *Hadikatü'l-hakîka ve şerî'atü't-tarîka'sı*, *Seyrû'l-'ibâd ile'l-me'âd'ı*, *Işk-nâme'si*, Feridü'd-dîn Attâr'ın *Mantuku't-tayr*, *Musîbet-nâme*, *Esrâr-nâme* ve *Îlâhî-nâme* adlı eserleri, Nizâmî-i Gencevî'nin *Mahzenü'l-esrâr'ı*, Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* mesnevisi, Mollâ Câmî'nin *Tuhfetü'l-ahrâr* gibi tasavvufi konuları işlediği mesnevileri.

Sadece klasik Türk edebiyatını değil bütün Türk edebiyatını tesiri altına almış olan en önemli tasavvufi eser kuşkusuz Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*dir. *Mesnevî-i Ma'nevî*, Türklerin yaşadığı coğrafyada en çok saygı gören, en fazla okunan, şerh edilen ve hatta anlaşılması için sözlükler hazırlanan bir şaheserdir.

İran edebiyatında kaleme alınmış dinî-tasavvufi mesnevilerin bazıları, tarikat erkânını, tasavvuf terminolojisini ve “seyr-i sülûk”u anlatan didaktik mahiyeti haiz manzumelerdir. Sufi şairler, bu mesneviler vasıtası ile ermişlerin ulaştıkları makamları ve halleri tanıtarak (Bilgin, 2014, s. 7) tasavvuf eğitimi alan kişileri (müritleri) eğitmeyi amaçlamışlardır. Emir Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz'u* da bu amaçla yazılmış bir eser olup tasavvufi terimleri, makamları ve halleri anlatmaktadır.

1. Hüseyinî Sâdât el-Gûrî el-Herevî ve *Kenzu'r-rumûz* Adlı Mesnevisi

Emir Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'nin künyesi, Emîr Rüknü'd-dîn Hüseyin b. Alim b. Muhammed el-Gûrî el-Herevî'dir. Mutasavvıf bir şair olan Emir Hüseyinî, Afganistan'ın Gûr şehrine bağlı Guzîv köyünde dünyaya gelmiştir (Nizami, 1999, s. 24). Gençlik yıllarında tasavvufa yönelen Emir Hüseyinî, Sühreverdiyye tarikatının Hindistan ve Pakistan'da yayılmasına öncülük eden Şeyh Zekeriyya Bahâü'd-dîn Mültânî'nin halifesi olup bu alanda önemli eserler kaleme almıştır (Cengiz, 2012, s. 65). Şeyhinden icazet aldıktan sonra Herat'ta post-nişin olmuş ve yine burada vefat etmiştir. Doğum tarihi bilinmeyen Hüseyinî'nin ölüm tarihi hakkında farklı görüşler bulunsa da “*Zâdü'l-müsâfirîn* adlı eserini H. 729'da (M.1329) tamamladığı hesaba katılırsa bu tarihten sonra ölmüş olmalıdır (Nizami, 1999, s. 24).” Emir Hüseyinî, Abdullah b. Ca'fer-i Tayyâr'ın türbesinde medfundur.

Emir Hüseyinî'nin doğduğu ve daha sonra tarikat şeyhi olarak görev yaptığı Herat, daha çok Sünnî Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir şehirdir (Uslu, 1998, s. 215). Bu açıdan bakıldığında Emir Hüseyinî'nin doğduğu ve yaşadığı bu coğrafyanın, onun fikir ve eserleri üzerinde tesirli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

² Mesnevi nazım şekli hakkında detaylı bilgi için bk. Kartal, A. (2013). *Doğu'nun uzun hikâyesi*. Doğu Kütüphanesi.

Emir Hüseyinî, gerek kaleme aldığı eserler ile gerekse mensubu ve şeyhi olduğu tarikat vesilesiyle tasavvuf sahasında önemli bir şahsiyet haline gelmiştir. Ancak onu asıl üne kavuşturan, cevaplandırılmak üzere Tebriz âlimlerine gönderdiği bir mektuptur. Söz konusu mektup, tasavvufi mahiyette 18 müşkil sorudan ibarettir. Mahmûd Şebüsterî, gerek İran gerekse Türk edebiyatında meşhur bir tasavvufi eser olan *Gülşen-i Râz*'ı bu sorulara cevaben kaleme almıştır. Emir Hüseyinî, yukarıda bahsettiğimiz tarihî ve edebî kişiliği ile hem yaşadığı coğrafyada hem de Osmanlı coğrafyasında, özellikle mutasavvıf şairler üzerinde etkili olmuştur. “Farsça eserlerinin Türkiye kütüphanelerindeki yazma nüshalarının yaygınlığı ve eserlerinden XV. asırda Hümâmî tarafından *Sî-nâme*'nin, XVI. asırda Tatalı Mahremî tarafından *Tarabu'l-Mecâlis*'in, XIX. asırda Mehmed Said tarafından *Nüzhetü'l-Ervâh*'in tercüme edilmesi söz konusu etkiyi teyit etmektedir (Cengiz, 2014, s. 63).”

Emir (Mir) Rüknu'd-dîn Hüsey el-Gûrî el-Herevî'nin hamsesini meydana getiren beş eser sırasıyla; *Nüzhetü'l-ervâh*, *Zâdü'l-müsâfirîn*, *Kenzu'r-rumûz*, *Genc-nâme* ve *Sî-nâme*'dir. Bunlardan bazıları İran'da basılmıştır.³

Yukarıda da belirtildiği üzere Hüseyinî, mutasavvıf kimliği ile tanınmış bir şairdir. Onun tasavvuf konulu eserlerinden olan *Kenzu'r-rumûz* (Şifreler Hazinesi), mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Kâtip Çelebi *Keşfü'z-zünûn*'da bu eser hakkında şu bilgileri vermiştir: “Farsçadır, şiir şeklindedir, yazan Emir Hüseyin b. Hasan el-Hüseyinî'dir. 718 yılında ölmüştür, bu eserin baş tarafı şöyledir: Bâz-ı tab'am râ hevây-ı dîgerest... Bu eser kısadır, tasavvuf ve ahlak hakkındadır (Balci, 1947, s. 1208).”

Türkiye'de ve yurt dışında birçok nüshası⁴ bulunan Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u yaklaşık 950 beyitten müteşekkil olup Remel bahrinin “Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün” kalıbı ile kaleme alınmıştır.⁵ Eser, “Tevhîd” bölümü ile başlayıp “Münâcât” ile devam etmektedir. Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda bu bölümler için herhangi bir başlık kullanılmamıştır. Eserde, “Tevhîd” ve “Münâcât”ın ardında aşağıdaki bölümler yer almaktadır:

1. Fî Na't-ı Seyyidi'l-mürselîn Aleyhi's-selâm
2. Fî Medh-i Şeyh Şehâbü'd-dîn Sühreverdî

³ Eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Nizami, K. A. (1999). Hüseyinî Sâdat el-Gûrî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: Mayıs 20, 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyni-sadat-el-guri>; Cengiz, M. (2014). Bir tasavvuf klasiği olarak Mahmûd Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* mesnevisi. (Tez No: 385558) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

⁴ *Kenzu'r-rumûz*'un nüshaları hakkında bk. Nizami, a.g.e, 24; Arıkan, M. (2018). Fenâdan bekâya ip atmak: Fâtih Sultan Mehmed'in özel kütüphanesindeki tasavvuf eserleri. Alkan, E. ve Arı, O. S. (ed.), *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf* (1. Baskı, s. 59-82). İsar Yayınları.

⁵ Beyit sayısı eserin nüshalarına göre farklılık arz etmektedir. Bu çalışmada *Kenzu'r-rumûz*'un şu nüshaları kullanılmıştır: Emir Hüseyinî, *Kenzu'r-rumûz*, Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, No: 06 Hk 879/6; Emir Hüseyinî, *Kenzu'r rumûz*, İBB Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı, No: OE_Yz_0827/02. Bu makalede, ilk nüsha A.; ikinci nüsha ise İ. şeklinde adlandırılmıştır.

3. Fî Medh-i Şeyh Bahâü'd-dîn Zekerîyyâ
4. Fî Medh-i Şeyh Sadrü'd-dîn Muhammed Zekerîyyâ
5. Fî Medh-i Emîr Kebîr Kaddesa'llâhu Rû[ha]hu'l-azîz
6. Fî Beyân-ı Sebeb-i Nazm-ı Hâze'l-kitâb
7. Der-Nasîhat-ı Hod Gûyed
8. Fî Beyân-ı Sıfat-ı ışk ve'l-akl
9. Fî Beyâni'l-islâm
10. Der-Kelime-i Şehâdet Gûyed
11. Der-Beyân-ı Namâz Gûyed
12. Der-Beyân-ı Zekât Gûyed
13. Fî Beyâni's-savm
14. Fî Beyâni'l-hacc
15. Fî Beyâni'l-ilm
16. Fî Beyâni's-sıdk
17. Fî Beyâni'l-ma'rifet
18. Fî Beyâni'n-nefs
19. Fî Beyâni'l-kalb
20. Der-Beyân-ı Rûh
21. Fî Beyâni'l-akl
22. Fî Beyâni't-tasavvuf
23. Fî Beyâni'l-makâmât
24. Fî Beyâni't-tevbe
25. Fî Beyâni'l-vera'
26. Fî Beyâni'z-zühd
27. Fî Beyâni's-sabr
28. Fî Beyâni'l-fakr
29. Fî Beyâni'ş-şükr
30. Fî Beyâni'l-havf ve'r-recâ
31. Fî Beyâni't-tevekkül
32. Fî Beyâni'r-rızâ

33. Fî Beyâni'l-ahvâl
34. Fî Beyâni'l-mahabbet
35. Fî Beyâni'ş-şevk
36. Fî Beyâni'l-üns
37. Fî Beyâni'l-kurb
38. Fî Beyâni'l-kabz ve'l-bast
39. Fî Beyâni'l-fenâ ve'l-bekâ
40. Fî Beyâni'l-cem ve't-tefrika
41. Fî Beyâni't-tecellî
42. Fî Beyâni't-tecrîd ve't-tefrîd
43. Fî Beyâni'l-vecd ve'l-vücûd
44. Fî Beyâni's-sekr ve's-sahv
45. Fî Beyâni'l-mahv ve'l-isbât
46. Fî Beyân-ı ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn
47. Fî Beyâni'l-vakt
48. Fî Beyâni't-telvîn ve't-temkîn
49. Fî Beyâni'l-gayb ve'l-huzûr
50. Fî Beyâni's-semâ
51. Fî Beyân-ı Hatmi'r-risâle

Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda, yukarıdaki bölümlerin dışında didaktik mahiyette 9 tane hikâyeye de yer verilmiştir. Bunlar eserde, "Hikâye" başlığı adı altında sunulmuştur ve kendinden önce bahsedilen konuya misal (kıssadan hisse) teşkil edecek hüviyettedir.

Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u şu beyit ile başlamaktadır:

باز طبعم را هوای دیگرست
بلبل جانرا نوایی دیگرست [İ. 1b/A. 137b]

Eserin son beyti ise şöyledir:

طول و عرضی خواستم این نامه را
مصلحت نامد شکستم خامه را [İ.39a/A. 166b]

Kenzu'r-rumûz müellifi, mahlasını (Hüseyinî) aşağıdaki beyitlerde kullanmıştır:

هان حسینی این همه سودا چراست
بر سر بازارت این غوغا چراست [İ. 10a /A. 143b]

ای حسینی قصه را کوتاه کن
بی حسینی عزم این درگاه کن [İ. 36b/A. 163b]

Yukarıda verilen bölüm başlıklarından anlaşılacağı üzere *Kenzu'r-rumûz*, dinî-tasavvufî ve aynı zamanda didaktik bir metin hüviyetini taşımaktadır. Eser tasavvuf umdelerinin manzum bir şekilde ifadesidir. Emir Hüseyinî *Kenzur-rumûz*'u, Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin *Avârifü'l-maârif* adlı meşhur eserinin etkisi altında kaleme almıştır.⁶ Çünkü *Avârifü'l-maârif*, Sühreverdîye ve ondan neşet etmiş birçok tarikat erbabı tarafından bilinen, aynı zamanda çokça okunan bir eser olup bazı başlıklar ve işlenen konu itibarıyla *Kenzu'r-rumûz*'a benzemektedir.⁷ Hüseyinî *Kenzu'r-rumûz*'da, "Na't" bölümünden sonra, mensubu ve şeyhi olduğu Sühreverdîye tarikatının ulularını methetmiştir. Eserde asıl konunun anlatıldığı bölümde ise İslam tasavvufunun temel ilkelerini, ıstılahlarını ehl-i sünnete uygun bir şekilde özetleyerek akılda kalıcı bir tarzda terennüm etmiş ve kendisinden sonra bu konuda eser yazacaklara rehber olmuştur. Ayrıca *Kenzu'r-rumûz*'un, üslup açısından bakıldığında, bir nasihat-name hüviyetine sahip olduğu da rahatlıkla söylenebilir.

Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz* adlı mesnevisinin, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Feridüddin Attar'ın *Mantku't-tayr*'ı, Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı gibi tasavvuf literatüründe model hüviyetini haiz bir eser olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türk edebiyatında, özellikle tasavvufî içerikli bazı eserlerde, *Kenzu'r-rumûz*'dan beyitler görmek mümkündür. Buna en güzel örnek Sinan Paşa'nın meşhur eseri *Tazarru'nâme*'dir.⁸ Ayrıca, *Kenzu'r-rumûz* isminin yine Türkçe yazılmış bazı tasavvufî eserlerde doğrudan zikredildiğine de şahit olmaktayız. Mesela; Ârifî mahlaslı Mehmed Ma'rûf'un *Terceme-i Reşehâtu 'Ayni'l-hayât*'ı (Sivacıoğlu, 2020) ve İsmail Rusûhî Ankaravî'nin *Fütûhât-ı Ayniyye*'si (Gül, 2020) söz konusu eserlerden sadece ikisidir.

2. Ârifî'nin *Kenzu'r-rumûz* Adlı Mesnevisinin İçinde Bulunduğu Yazmaya Dair

Ârifî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unun içinde bulunduğu yazma, Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi İslam El Yazmaları Bölümünde, B. Or. 103 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu yazma içinde Türkçe kaleme alınan tek eser *Kenzu'r-rumûz*'dur.

⁶ Detaylı bilgi için bk. Şehabüddin Sühreverdî. (2010). *Avârifü'l-meârif*. (Abdülvehhab, Öztürk çev.) Saadet Yayinevi.

⁷ *Avârifü'l-maârif* hakkında detaylı bilgi için bk. Tan, M. N. (2019). *Avârifü'l-maârif ve Osmanlı tasavvuf düşüncesine kaynaklığı*. Aydın, F. vd. (ed.), *Osmanlı Düşüncesi: Kaynakları ve Tartışma Konuları*, (1. Baskı, s. 687-710). Mahya Yayıncılık; Şehabüddin Sühreverdî. a.g.e.

⁸ *Tazarru'nâme*'deki tercüme beyitler için bk. Sinan Paşa. (2001). *Tazarru'nâme*. (A. Mertol Tulum haz.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Bunun dışında yazmada yer alan eserlerin tamamı Arapçadır. Söz konusu eserlerden ilki *Kur'an Tefsiri* olup Şeyh Süleyman adında bir müellife aittir. İkinci eser ise *Hadîs-i Erbaîn* (Kırk Hadis) şerhidir ve eserde Muhammed İbn Ebu Bekr ismi kayıtlıdır. Yazmada yer alan son eser ise yine Arapça kaleme alınan bir *Kunut Duası Tefsiri*'dir. Bu eserin son varlığında müellif olarak Şâbân İbn İsmâl el-Seferîhisârî, müstensih olarak ise Muhammed bin Aydın isimleri geçmektedir. Yine aynı varakta, istinsah kaydı olarak H. 947 (M. 1540/1541) yılı göze çarpmaktadır. Yazmada yer alan eserler, farklı yazı karakterlerine sahiptir. Bundan dolayı söz konusu yazmada yer alan eserlerin aynı müstensih tarafından istinsah edilmediği söylenebilir. Ayrıca yazmanın belli bir tertip ve düzene sahip olmadığını, içindeki eserlerin bazılarının eksik olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yazma eserin tavsifi ise şöyledir:

Yazma eser, 211 varaktan müteşekkil olup kahverengi deri kaplama ciltli ve 20.8x15 cm (14x7.5 cm metin alanı) ebatlarındadır. Yazma içinde yer alan eserler nesih ve nesih kırması yazı çeşidi ile kaleme alınmıştır. Siyah, kırmızı mürekkep ve filigranlı kağıt kullanılmıştır. Ayrıca her sayfa ortalama 13 satırdan oluşmaktadır.⁹

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, yazmanın 179r-207r varakları arasında yer almaktadır. Eserin her sayfası kırmızı renkli bir çerçeve içine alınmıştır. Yine her sayfada ortalama 18 satır mevcuttur. Eserde harekesiz nesih kırması bir yazı çeşidi kullanılmıştır. *Kenzu'r-rumûz*'un ilk sayfasında Arapça bir kayıt bulunmaktadır. Söz konusu kayıt ve tercümesi şöyledir:

"هذه اوراق منظومة مؤلفة فى طريق التصوف للفاضل المرحوم الشهير بشيخ وفا هي فى بلدة قيصرية المحمية عفاها الله تعالى عن الافات والبليّة "

"*Tasavvuf alanında telif edilmiş bu manzum belgeler Şeyh Vefâ olarak şöhret bulmuş faziletli ve merhum (kişiye) aittir ki korunmuş belde Kayseri'de -Allah onu (o beldeyi) bela ve musibetlerden korusun- yazılmıştır.*"

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unun [1b] sayfasında kırmızı renkli mürekkeple yazılmış uzun bir başlık bulunmaktadır. Lakin söz konusu başlık silinmiş olduğu için - muhtemelen müellifin ve eserin ismi burada zikredilmektedir- tarafımızca okunamamıştır. Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u şu beyit ile başlamaktadır:

Bülbül-i tab'um nevâya başladı
Murğ-ı cānum ber-hevâya başladı [1b]

Ve şu beyit ile hitama ermektedir:

Tûl-ı 'arz itme müzeyyen nâmeyi
Maşlahat budur şikest it hâmeyi [30a]

⁹ Ârifi, *Kenzu'r-rumûz* . Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi İslam El Yazmaları Bölümü, No: B. Or. 103, v. 179r-207r.

3. *Kenzu'r-rumûz* Mütercimi Ârifi'ye Dair Bazı Tespitler

Bu çalışmanın konusu olan eser, İranlı mutasavvıf şair Hüseyinî Sâdât el-Gürî el-Herevî'nin (Emir Hüseyinî) Farsça kaleme aldığı *Kenzu'r-rumûz* adlı mesnevinin Türkçe tercümesidir. Eserin ismi “Sebeb-i Te’lif” bölümündeki şu beyitte geçmektedir:

Eyledüm bu ‘arşada derc-i künûz
İsm ü resmi ola pes *Kenzu'r-rumûz* [104]

Beyitten de anlaşıldığı üzere mütercim, Emir Hüseyinî'nin aynı isimli telifi eserini tercüme etmiş olmasına rağmen *Kenzu'r-rumûz* ismini kullanmakta bir sakınca görmemiştir.¹⁰

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unun içinde bulunduğu yazmada yer alan ve yukarıda bahsi geçen Arapça kayıt, eserin mütercimine dair bazı tereddütler doğurmaktadır. Her ne kadar eserin mütercimi ve yazıldığı yer hakkında bir fikir veriyor gibi görünse de, söz konusu kayda temkinli yaklaşılması gerekmektedir. Türk edebiyatı tarihinde “Şeyh Vefâ” adlı birçok mutasavvıf şair vardır. Bunların içinde en meşhuru 15. yüzyılda yaşamış olan İbnü'l-vefâ Muslihiddin Mustafa'dır. Mutasavvıf kişiliğinden mütevellit kendisine birçok tasavvufi eser atfedilse de Şeyh Vefâ'nın *Kenzu'r-rumûz*'u kaleme aldığına dair herhangi bir malumat kaynaklarda geçmemektedir.¹¹

Kenzu'r-rumûz'un Ârifi mahlaslı bir şaire ait olduğunu yine eserden öğrenmekteyiz. Mütercim, eserinde iki yerde Ârifi mahlasını kullanmıştır. Söz konusu mahlasın kullanıldığı ilk beyit, “Sebeb-i Te’lif” bölümünün sonunda geçmektedir:

Şafha-i remz üstine çekdüm kalem
K'olmaya her şahşa zâhir bu raqam
Gör nice sırr ile söyler ‘Ârifi

¹⁰ Tercümenin özellikleri ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

¹¹ İbnü'l-vefâ Muslihiddin Mustafa ve eserleri için şu çalışmalara bk: Öngören, R. (2006). Muslihiddin Mustafa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: Mayıs 25, 2021, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muslihiddin-mustafa>; Atasoy, F. O. (2001). *Melhame-i Şeyh Vefa giriş-metin-sözlük*. (Tez No:106696) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>; Turgut, K. (2009). *Ebü'l-Vefa Muslihiddin Mustafa'nın Farsça şiirleri*. (Tez No: 262727) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>; Öngören, R. (1999). *Fatih devrinde belli başlı tarikatlar ve Zeyniyye*. [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Erdemir, A. (1999). *Muslihu'd-din Mustafa İbn Vefâ hayatı eserleri tesirleri ve manzum eserlerinin tenkidli metni*. [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Erdoğan, A. (1941). *Fâtiḥ Mehmed devrinde İstanbul'da bir Türk mütefekkeri Şeyh Vefa hayatı ve eserleri*. Ahmed İhsan Basimevi; Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî* (nşr. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı). Bizim Büro Yayınları.

K'olmaya her kimse ma'nî vâkıfı¹² [6a]

Daha sonra “Fî Beyânî'r-rûh” adlı bölümde, 392. beyitte geçmektedir:

Hayret oldı her zamânda ‘Ârifî

Olmadı taḥkîk cānuñ vâkıfı¹³ [13b]

Yukarıdaki iki beyit -özellikle “Sebeb-i Te’lîf”teki- *Kenzu’r-rumûz*’un “Ârifî” mahlaslı bir şair tarafından kaleme alındığını açıkça göstermektedir. Bu noktadan sonra eserin mütercimi ile ilgili farklı ihtimaller ortaya çıkmaktadır. Kaynaklarda, Türk edebiyatında “Şeyh Vefâ” adı ile bilinen herhangi bir şairin “Ârifî” mahlasını kullandığına dair bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla bütün bu değerlendirmeler ışığında, eserin müterciminin “Şeyh Vefâ” olduğu ispat edilememektedir. Ancak yazmanın ilk sayfasındaki söz konusu Arapça kayıttan hareketle, *Kenzu’r-rumûz*’un “Şeyh Vefâ” namıyla tanınan bir şeyhin “Ârifî” mahlaslı bir müridi tarafından kaleme alınmış olabileceğini de ihtimal dahilinde tutmak gerekmektedir. Çünkü bazı müritlerin müntesibi olduğu tarikatın şeyhine ait sözleri derleyip kaleme aldığı bilinen bir husustur.¹⁴

Klasik Türk edebiyatında “Ârifî” mahlasını kullanan birçok şair vardır.¹⁵ Bunlardan hangisinin *Kenzu’r-rumûz*’un mütercimi olduğunu tespit etmek bugün için mümkün görünmemektedir. Gerek Ârifî’nin *Kenzu’r-rumûz*’unun içinde bulunduğu

¹² Bu beyit Hüseyinî’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda şöyle geçmektedir:

خون دل خوردم درین معنی بسی
این معمارا نداند هر کسی [İ. 10a/ İ. 143b]

¹³ Bu beyit Hüseyinî’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda şöyle geçmektedir:

عارفان را حیرتست از وی بسی
زانک نشناسد بتحقیق کسی [İ. 21a/ İ. 151b]

¹⁴ Eraslan, K. (2000). Ahmed-i Yesevî. Kurnaz, C. & Tatçı, M. (haz.), *Yesevîlik Bilgisi*, ss. 99-117, MEB Yayınları.

¹⁵ Klasik Türk edebiyatında “Ârifî” mahlasını kullanan şairler için bk. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. (t.y.) Ârifî. Erişim tarihi: Mart 15, 2021, <http://teis.yesevi.edu.tr/arama>; Sungurhan, A. (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi (Tezkiretü’ş-şu’arâ)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. ss. 536-539; Sungurhan, A. (2017). *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü’ş-şu’arâ)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. ss. 116-118; Nev’îzâde Atâî. (1989). *Hadâiku’l-hakâik fî tekmileti’ş-şekâik* (nşr. Abdülkâdir Özcan). Çağrı Yayınları. ss. 327-328; Şeyhî. (2018). *Şakâ’ik Zeyli Vekâyi’u’l-Fuzalâ* (haz. Ramazan Ekinci). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. C. 4, s. 3663; Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. C. 3, s. 936; Şemse’d-dîn Sâmî. (1311). *Kâmûsu’l-â’lâm*. Mihran Matbaası. s. 3042; Celepoğlu, A. (1076). Ârifî. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. Dergâh Yayınları. C. 1, ss. 159-162; Canım, R. (2018). *Latîfî-Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-nuzemâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. s. 356; İsen, M. (2017). *Künhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 168; Cunbur, M. (2002). Ârifî. *Türk Dünyası Edebiyatçılar Yazarlar ve Şairler Ansiklopedisi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. C. 1, s. 432; Bursalı Mehmed Tâhir. (2016). *Osmanlı Müellifleri* (haz. M. Yekta Saraç). Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA). s. 731; Ergun, S. N. (t.y.). *Türk şairleri*. Suhulet Basımevi. ss. 57-91; Tuman, a. g. e., s. 615, 916.

yazmada geçen istinsah kaydı, gerekse söz konusu yazmanın dil ve imla özellikleri 16. yüzyıl veya sonraki dönemleri işaret ediyorsa da, bunlar *Kenzu'r-rumûz*'un yazıldığı tarih ve mütercimi hakkında kesin bir yargıya varmak için kâfi bilgiler değildir.

Kenzu'r-rumûz mütercimi “Ârifi” hakkında elimizdeki bilgilerden biri de “Ahmed” adında bir şeyhe intisap etmiş olmasıdır. Bu bilgiyi *Kenzu'r-rumûz*'da yer alan aşağıdaki beyitler kanıtlamaktadır:

Makşad-ı a'lâdan ol aldı haber
 'Âlemüñ kûtbıdır ol şâhib-nazar
 Mürde-i cehle eger başa kadem
 Zinde eyler çün Mesîh ol kûtlı dem
 Vaşfına dil bulmadı hergiz zafer
 Ümmet için hem-çü Aḥmed'dür ol er
 İsm-i a'zam mazharıdır ol ferîd
 Baḥtlu ol kim aña ola mürîd
 Ḥamdü li'llâh görmişem ben ol şehi
 Kılımışam ruḥsârımı gerd-i rehi [14a]

Kenzu'r-rumûz mütercimi Ârifi'nin gerçek kimliği hakkında kesin bir bilgiye sahip olamadığımız için yukarıdaki beyitlerde geçen Şeyh Ahmed hakkında da bir yargıya varılamamaktadır. Ancak elimizdeki bilgiler ışığında bazı tahminler yürütülebilir. İlk olarak, Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda bahsettiği Şeyh Ahmed'in Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin *Avârifü'l-maârif* ini tercüme eden Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî olma ihtimali üzerinde durabiliriz. Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî, Zeyniye tarikatına bağlı bir şeyh olup *Avârifü'l-maârif*'i M. 1458 yılında tercüme etmiştir (*Avârifü'l-maârif*, 3149, v. 1b). Söz konusu tercümenin, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünûn* adlı eserinde “Ârifi” mahlaslı bir şair tarafından kaleme alındığı belirtilmekte (Balçı, 2007, s. 941) ise de bu bilginin şimdilik yanlış olduğu anlaşılmaktadır (Tan, 2019). Dolayısıyla, yukarıda yer verdiğimiz beyitler de göz önünde tutularak Ârifi ile *Avârifü'l-maârif* Mütercimi Şeyh Ahmed (Hacı Ahmed b. Seydî el-Bigavî) arasında bir bağlantı kurulabilir. Ayrıca, Kâtip Çelebi'nin *Avârifü'l-maârif* tercümesi diye zikrettiği eserin Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u ile aynı eser olma ihtimali de söz konusudur.

Hülasa, yukarıda zikredilen bütün malumat gösteriyor ki, *Kenzu'r-rumûz* mütercimi “Ârifi” mahlaslı şairin gerçek kimliği hakkında kesin bir yargıya varmak şimdilik mümkün görünmemektedir.

4. Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unun Yapı ve Şekil Özellikleri

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, tamamı mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmış 943 beyitlik bir eserdir. *Kenzu'r-rumûz* Türk edebiyatında çokça kullanılmış olan Remel bahrinin “Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün” kalıbı ile yazılmıştır. Eseri, “Giriş”, “Asıl Konunun İşlendiği Bölüm” ve “Bitiş (Hâtime)” olmak üzere üç ana bölüme ayrılabiliriz. Bu ana bölümler, birçok alt bölüm ve anlatılan konuyla alakalı kıssadan hisse hikâye ihtiva etmektedir.

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u şu bölümlerden oluşmaktadır:

Giriş

1. Tevhîd
2. Münâcât
3. Na't
4. Sebeb-i Te'lif
5. Fi'n-nasîhat

Asıl Konunun İşlendiği Bölüm

1. Fî sıfatî'l-ışk
2. Fî Beyânî'l-islâm
3. Fî Beyân-ı terki'l-vücûd
4. Fî Beyân-ı terki'n-nefs
5. Fî Beyânî'z-zekât
6. Fî Beyânî's-savm
7. Fî Beyânî'l-hacc
8. Fî Beyânî'l-ilm
9. Fî Beyânî't-tevhîd
10. Fî Beyânî'l-marifet
11. Fî Beyânî'n-nefs
12. Fî Beyânî'l-kalb
13. Fî Beyânî'r-rûh
14. Fî Beyânî'l-akl
15. Fî Beyânî't-tasavvuf
16. Fî Beyânî'l-makâmât
17. Fî Makâmî't-tevbe

18. Fî Makâmi'z-zühd
 19. Fî Makâmi's-sabr
 20. Fî Makâmi'l-fakr
 21. Fî Makâmi'ş-şükr
 22. Fî Makâmi'l-havf ve'r-recâ
 23. Fî Beyâni't-tevekkül
 24. Fî Makâmi'r-rızâ
 25. Fî Beyâni'l-ahvâl
 26. [Fî Beyâni'l-mahabbet]¹⁶
 27. Fî Beyâni'ş-şevk
 28. Fî Beyâni'l-üns
 29. [Fî Beyâni'l-kurb]
 30. Fî Beyâni'l-kabz ve'l-bast
 31. Fî Beyâni'l-fenâ ve'l-bekâ
 32. Fî Beyâni'l-cem ve't-tefrika
 33. [Fî Beyâni't-tecellî]
 34. [Fî Beyâni't-tecrîd ve't-tefrîd]
 35. [Fî Beyâni'l-vecd ve'l-vücûd]
 36. [Fî Beyâni's-sekr ve's-sahv]
 37. [Fî Beyâni'l-mahv ve'l-isbât]
 38. [Fî Beyân-ı ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn]
 39. [Fî Beyâni'l-vakt]
 40. [Fî Beyâni't-telvîn ve't-temkîn]
 41. [Fî Beyâni'l-gayb ve'l-huzûr]
 42. [Fî Beyâni's-semâ]
- Bitiş
1. [Fî Beyân-ı hatmi'r-risâle]

¹⁶ Ârifî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda bazı başlıkların boşluk bırakılmasına rağmen müstensih tarafından yazılmadığı görülmektedir. Eserde yazılmamış başlıklar Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan hareketle buraya alınmış ve köşeli parantez içinde verilmiştir.

5. Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unun Konusu

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, dinî-tasavvufî ve aynı zamanda ahlaki bir eserdir. Klasik Türk edebiyatındaki bazı tasavvufî mesnevîler, tarikat erbabını eğitmek amacıyla didaktik mahiyette kaleme alınmış manzumelerdir. Sufî şairler, yazdıkları eserler vasıtası ile tasavvuf eğitimi alan müritlere makamları ve halleri, tasavvufî umdeleri, dinî esasları öğretmeyi amaçlamışlardır. *Kenzu'r-rumûz*'da da tasavvufî terimler, kavramlar, makamlar ve haller mevzu edilmiş; “aşk, ruh, kalp, üns, kabz, bast vb.” tasavvuf terminolojisi anlatılmıştır. Eserde, tasavvufun temel düsturları akılda daha kalıcı olması gayesi ile manzum bir şekilde terennüm edilmiştir.

Kenzu'r-rumûz'da, tasavvuf yoluna girmiş “sâlik”ler için birçok nasihate de yer verildiği görülmektedir. Bu tür beyitlerden bazıları aşağıda verilmiştir:

Kemter ol kemden k'ola fazl u hüner

Kibr ü benlükden ne hâşıl iy püser [6b]

Çünkü tutduñ kıbleye yüz iy püser

Gayr-ı Hâk'dan çek elüñ budur hüner [8b]

Eyledüñ çünkim ikilikden güzer

‘Ârif-i tevîd olduñ iy püser [11b]

Fi'l ü vaş u zâtdan kılsañ güzer

Hâk-ı vâhid bâki kılsa iy püser [21a]

Âteş-engîz oldu her bād ey püser

Eyle terk-i miñnet-âbād ey püser [6a]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, yukarıdaki bölümlerin sırasına dikkat edilirse, “Asıl Konunun İşlendiği Bölüm”e “Fî sıfatı'l-ışk” başlığı altında “ışk” mevzusu ile başlanmıştır. Aynı bölüm Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda “Fî Beyân-ı Sıfat-ı ışk ve'l-akl” başlığı ile yer almaktadır. Bu durum, tasavvuf çevrelerinde “aşk”a verilen önemi göstermesi hasebiyle dikkate değerdir. Her ne kadar *Kur'an*'da geçmese de “aşk”, sufîlere göre insanı Allah'a götüren yegâne enerji ya da kuvvettir. Allah'a ulaşmak için yetersiz olan “akıl” yarı yolda kalır. İnsan ancak “aşk refrefi”ne binerek hakikatte aşılamayacak sınırları aşabilir. Daha geniş bir perspektif ile bakmak gerekir ise, evrendeki her şeyin muharriki “aşk”tır. Çünkü sufîler ontolojik olarak varlığın kaynağının, yani ilk maddenin -başka bir ifade ile “karşı madde”nin- “aşk” olduğuna inanırlar.¹⁷

Kenzu'r-rumûz'da bölümlerin arasına serpiştirilmiş hikâyeler yer almaktadır. Bu hikâyeler, yer aldıkları bölümün mevzusuna emsal teşkil eden bazı olayları ve durumları ihtiva etmektedir. Aynı bölüm içinde, hikâyelerin ardından, nasihat veren

¹⁷ Detaylı bilgi için bkz. Kılıç, M. E. (2011). *Sûfî ve şîir*. İnsan Yayınları. ss. 171-191.

beyitlere de yer verilmektedir. Bu üslup özelliği, İran edebiyatında Senâî ve Genceli Nizâmî'den itibaren birçok mutasavvıf şairin eserinde görülmüş olup daha sonra klasik Türk edebiyatına geçmiştir.¹⁸ Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer alan hikâyelerin konusu şöyledir:

1. Hikâye: Bencil bir kişi, Bâyezîd-i Bistâmî'ye şöyle sorar: “Ey aziz ve itibarlı Şeyh! Benim ömrüm gece gündüz ibadet ile geçti. Lâkin (ilahi) sırlara bir türlü vakıf olamadım. Bunun sebebi nedir?” Bâyezîd-i Bistâmî şöyle cevap verir: “Sana bencillik ve kibir perde olmuştur. Nice yüzyıl ibadet etsen de sırların kapısı sana açılmaz.” Bu hikâye hem Hüseyinî'nin hem de Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'nda “Fî Beyânî't-tasavvuf” başlıklı bölüm içinde yer almaktadır. Söz konusu küçük hikâye vasıtası ile tasavvuf yolunda bencillik ve kibirden kurtulmanın önemi vurgulanmak istenmiştir. Söz konusu bölümün son beyti tasavvuf yolunun yolcusuna ithafen söylenmiş temel bir nasihat niteliğindedir:

Cümleden kendüzüni gördünse kem
Cümle ' âlem farçına başduñ kadem [17b]

2. Hikâye: Hem Hüseyinî'nin hem de Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer alan bu hikâye “Fî Beyânî't-tasavvuf” adlı bölümün ikinci hikâyesidir. Tasavvuf ehli bir kişi vardı ki hiç kimseyi küçük görmezdi. Bu kişi ne zaman iyi veya kötü bir insan görse onu kendi nefsinden daha üstün bilirdi. Tevazu sahibi bu insan, bir gün su kenarında sarhoş, divane olmuş bir kişi görür. Bu sarhoş kişi, kendinden geçmiş bir şekilde yerde yatmaktadır. Bu esnada tasavvuf ehli kişi, nefsinin serkeşlik (dik başlılık) yapması sebebiyle yerde yatan perişan hâldeki sarhoşu ayıplar. “Ben her ne kadar kemter bir kul olsam da şu pis kişiden daha iyiyim.” diye düşünür. Tam bu sırada kabaran dalgalar, su kenarına gelen tasavvuf ehli kişiyi alır götürür ve bir çöp gibi sürüklemeye başlar. Bu durumda kendisini kurtaracak hiç kimsenin olmadığını gören mutasavvıf su kenarındaki sarhoştan yardım ister. Bütün bu hengameden ötürü uyanan ve kendine gelen sarhoş, mutasavvıfı azgın sulardan çekip kurtarır. Ardından şöyle nasihat eder:

Didi iy mağrûr-ı nefs ü hod-pesend
Kimseyi bed görme ki irmeye gezend
Çün bilürsin sen dañı efgendesin
Kem niçün gördün Ĥudâ'nuñ bendesin [18a]

3. Hikâye: Bu hikâye Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer almamakta olup *Kenzu'r-rumûz*'a Ârifi tarafından eklenmiştir. Ebu Amr bin Necid adlı mutasavvıf, Şeyh Ebu Osman'a mürit olur. Ebu Amr, “fisk u fücür” sebebiyle şeyhinden nefret eder ve onun meclisinden uzaklaşır. Bir gün Şeyh Ebu Osman ile karşılaşan Amr Bin Necid, şeyhten utandığı için yolunu değiştirir. Bunu gören Şeyh Ebu Osman, Amr'ın peşinden koşar ve ona yetişir. Ardından Amr'a hitaben, “Kötü arkadaşlardan uzaklaş ve dostun olan Şeyh Osman'a dön.” diye nasihat eder. Bunun üzerine Amr Bin Necid tövbe

¹⁸ Detaylı bilgi için bk. Kartal, a.g.e., 62.

ederek şeyhine geri döner. Aşağıdaki beyit vasıtası ile de hikâyeden çıkartılacak hisse verilmek istenmiştir:

Çünkü bulmaduñ Hudā'dan i'tişām
Eyledüñ küy-ı dālāl içre maḳām [19a]

4. Hikâye: Hem Hüseyî'nin hem de Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda "Fî Makâmi'z-zühd" adlı bölümde yer alan bu hikâye şöyledir: Bir genç Şiblî'ye şöyle sorar: "Zühtün manası nedir?" Şiblî bu soruya şöyle cevap verir: "Kendini zühde çok verme. Çünkü züht saf gaflettir." Daha sonra Şiblî, zühdün değersiz, ondan bahsetmenin de önemsiz olduğunu; mutasavvıfın "züht içinde züht kılması" gerektiğini ifade eder. "Asıl önemli olanın mutasavvıf nezdinde yokluk (fakr) ile zenginliğin bir olmasıdır." diye ekler. Aşağıdaki beyit "züht" konusunu özetler mahiyettedir:

İhtiyâr[1] terk iden bulur maḳām
Zühd içinde zühd iden olur hümâm [20a]

5. Hikâye: Hüseyî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda bulunmayan ve Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda "şükr" bahsinden sonra yer alan bu hikâye şu şekildedir: Ermiş bir kadın (azize), zamanın sultanı tarafından hapse atılır. Kadın bu durumu efendisine bir ulak vasıtası ile haber verir. Efendisi de ona sabretmesi gerektiğini söyler. Hapsolunan azize daha sonra sultanın adamları tarafından dövülür. Müşkül durumda kalan kadın, efendisine mektup yazarak durumu bildirir. Efendisi cevaben belaya sabretmesi ve Allah'a da şükretmesi gerektiğini yazar. Bundan sonra azizenin ahvali daha da kötüleşir. Çünkü azizenin kaldığı zindana bir Mecusi koyarlar ve ikisini birlikte bağlarlar. Kadın ne zaman hacet gidermek istese Mecusi başında bekleyip onu gözetler. Kadın bu durumu da efendisine iletir. Efendisi de yine şükretmesini, ya o Mecusi'nin belindeki zünnar kendi belinde olsa idi halinin nice olacağını söyler. "Şükr" bahsi ile ilgili şu beyit konuyu özetler mahiyettedir:

Her ne ni'met kim saña oldı 'atā
Haḳ'dan añla kim budur şükr-i Hudā[22a]

6. Hikâye: Hem Hüseyî'nin hem de Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda, "Fî Makâmi'l-havf ve'r-recâ" adlı bölümde geçen hikâyeye göre bir kişi tarikat ehli birisine şöyle sorar: "Ey hünerli kişi neden hiç gülmezsın?" Tarikat ehli kişi şöyle cevap verir: "Ey dost! Ben matem sahibi bir kişiyim, gamlı ve üzüntülüüyüm. Nasıl gülebilirim?" Ardından şöyle devam eder: "Tasavvuf yoluna girip sâlik oldum ama yolum hem çok uzundur, hem de inişli çıkışlıdır." Tasavvuf yolunun zorluğuna rağmen mutasavvıfın ümitsiz olmaması gerektiği aşağıdaki beyitlerde vurgulanmaktadır:

Bîmden nevmîd olma zînhār
Çünkü dir lā-taḳnaṭū iy pür-figār

‘Ayn-ı kahr içindedür luṭf-ı Hudā
Bu durur ümmîd-i erbâb-ı recā [22b]

7. Hikâye: Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer almayan bu hikâye, “Fî Makâmi'l-havf ve'r-recâ” başlıklı bölüme Ârifi tarafından eklenmiştir. Söz konusu hikâye şöyledir: “Aziz bir kişi aniden hasta olur ve bir gece rüyasında kıyametin koptuğunu görür. Âlemlerin Rabbi, bütün âlimleri huzuruna çağırır ve onlara şöyle sorar: “İlim ile amel kıldınız mı?” Âlimler cevaben şöyle dediler: “Ya Rab! Kötülük yaptık, nice ibadet de eyledik.” Yüce Allah bu cevabı beğenmez ve aynı suali tekrar eder. Bunun üzerin rüya sahibi aziz kişi şöyle der: “Ey Rahim olan Allah! Defterimde büyük bir zulüm (günah) yoktur. Sana şirk koşmadığım için lütfunu ve keremini ummaktayım. Çünkü şirkten başka günahları affedeceğini vadetmiştin.” Bu cevabın üzerine Yüce Allah şöyle buyurur: “Ey ilim ehli! Çok zalim olsanız da sizi affettim.” Bu rüyadan üç gün sonra aziz kişi Hakk'ın rahmetine kavuşur.

8. Hikâye: Hem Hüseyinî'nin hem de Ârifi'nin ve *Kenzu'r-rumûz*'unda “Fî Beyâni't-tevekkül” başlıklı bölümde geçen hikâye şöyledir: İbn-i Edhem, manastırda oturan, oraya yerleşmiş bir rahip görür. Bu rahibi imtihan etmek isteyerek ona şöyle sorar: “Ey perişan kişi! Bu manastırı mekân edinmişsin. Peki yiyecek ve giyecek nereden bulursun?” Rahip bu suale şöyle cevap verir: “Bana benim halimden sual etme. Onu Rezzak olan Yüce Allah'a sor. Kul Mevla'nın fermanına boyun eğdikçe O'nun rızıkına nail olur.” Bu kıssadan çıkarılacak hisse aşağıdaki beyit vasıtası ile ifade edilmiştir:

Hükmi-i Mevlâ'ya kılanlar imtişâl
Ġasil öñinde olur meyyit mişâl [23b]

9. Hikâye: Hem Hüseyinî'nin hem de Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda, “Fî Makâmi'r-rızâ” başlıklı bölümde geçen hikâye şöyledir: Allah dostu, âşık bir kişi denize gark olmuş, boğulmak üzeredir. Sahilde bulunan bir kişi onu görür ve şöyle seslenir: “Ey yardıma muhtaç olan kişi! Sana yardım edeyim mi yoksa seni bu halde bırakıp gideyim mi?” Allah dostu âşık şöyle cevap verir: “Boğulmak ile kurtulmak benim katımda birdir. Ben muradımı istemem; sadece Allah'ın murat ettiğini talep ederim.” Aşağıdaki beyitler, Allah'ın takdirine rıza gösterilmesi hususunda meseleyi özetler mahiyettedir:

Dâyimâ Haḡ'dan rızâ eyle taleb
Hükmine virgil rızâ hem rûz u şeb [24a]

10. Hikâye: *Kenzu'r-rumûz*'da “Hikâyet-i fi beyâni's-semâ” başlığı ile geçen bu hikâye, “Fî Beyâni's-semâ” adlı bölümden önce yer almaktadır. Hem Hüseyinî'nin hem de Ârifi'nin eserinde yer alan hikâye şöyledir: Bir kişi yardım, ihsan talep etmek için Bâyezîd-i Bistâmî'nin evine gider. Ancak Bâyezîd'in kapısının kapalı olduğunu görür ve dışarıdan şöyle seslenir: “Ey Bistâm'ın Şeyhi! Neredesin?” Bâyezîd evin içinden ona şöyle cevap verir: “Ey dostum! Ben de nice yıldır onu (Bâyezîd'i) bulamadım, ondan bir nişan ararım. Bu âlemde sürekli onu aradım fakat bir türlü bulmadım.” İslam

tasavvufunda “âşık”ın kendinden geçerek (sekr halinde) Allah’ı aramasını sembolik bir şekilde anlatan bu hikâyenin sonunda şu beyte yer verilmiştir:

Vuşlat uman kendüden eyler güzër
Bî-nişân olan nişân bulır meger [28b]

6. Ârifi’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda Bazı Üslup Özellikleri

Kenzu’r-rumûz mesnevisi, didaktik bir hüviyete sahip olmasından mütevellit, sade ve açık bir üslup ile kaleme alınmıştır. Eserde sanat gösterme amacı güdülmemiş, içten ve konuşma diline mahsus bir üslup tercih edilmiştir. Ârifi, özellikle tercüme yapmadığı, telifi beyitlerde daha samimi bir anlatım ortaya koymuştur. Aşağıda yer alan birkaç beyit eserin genel üslubu hakkında bize fikir vermektedir:

Eyledüñ çünkim ikilikden güzër
‘Ârif-i tevḥîd olduñ iy püser [11b]

Gevher-i cāna budur kân iy püser
Gel berü bul genc-i pinhân iy püser [13b]

Sür‘atile irdi Şeyḥ-i pür-hüner
Didi aña kaçma bizden iy püser [19a]

Güft u güyile bilinmez bu beyân
Ehl-i zevḫ añlar bu ma‘nâyı hemân [25b]

Kıl taḥarrî her zamân iy yol eri
Yola gitme bulmayınca rehberi [29b]

Ârifi’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda, anlatılan konuya uygun bazı ayet ve hadis iktibasları yer almaktadır. Bunlar, eserde genellikle kısmi iktibas şeklinde karşımıza çıkmakta olup beyitlerde işlenen manayı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Ârifi’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda geçen bazı ayet ve hadis iktibasları aşağıda verilmiştir:

“seḳâhüm rabbühüm, mâ zâĵa’l-başar, li ma‘allâh, ev ednâ, câhedü fînâ, ḳul yâ ‘ibâdî, lâ-taknaṭü, el-faḳru faḥrî, sevâdü’l-vechi fi’ d-dâreyn, serrâ vü ḳarrâ, ila’llâhi’l-maşîr, yef ‘alu’llâh mâ yeşâ’, rabbi heb li, ḳâbe ḳavseyn, levlâk, evḥâ, ḳum fe-enzir, eriḥnâ yâ Bilâl...”

Ârifi’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda, “Fî sıfati’l-işk” adlı bölümde geçen paralel söyleyişler, dikkat çekici bir üslup özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hüseyinî’nin *Kenzu’r-rumûz*’undan Ârifi’nin *Kenzu’r-rumûz*’una geçen bu üslup, aynı zamanda Sinan Paşa’nın *Tazarru’nâme*’sinde de görülmektedir. Aşağıdaki birkaç beyit, bu durumu örneklendirmek için yeterli olacaktır:

Hüseyinî’nin *Kenzu’r-rumûz*’undan:

عقل میگوید پریشانی مکن

عشق می خندد که نادانی مکن
 عقل گوید کار سازی میکنم
 عشق گوید پاک بازی میکنم
 عقل گوید کندخای میکنم
 عشق گوید پارسای میکنم [İ. 12a]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

‘Aql eydür kim perîşânlığı ço
 ‘Işğ aña eydür ki nâdânlığı ço
 ‘Aql eydür olmışam ben kâr-sâz
 ‘Işğ eydür gelmişem ben pāk-bâz
 ‘Aql eydür kedhūdâlık eylerem
 ‘Işğ eydür pâdişâhlık eylerem [7b]

Tazarru'nâme'den:

Akl eydür gel perîşân olmagıl
 Işğ ana güler ki nâdân olmagıl
 Akl ister kâr-sâz olmağlığı
 Işğ ister pāk-sâz olmağlığı
 Akl ister kethudâlık itmege
 Işğ ister pâdişâlık itmege (Sinan Paşa, 2001, s. 197-198)

7. Tercümenin Özellikleri

Yukarıda belirttiğimiz üzere Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, Emir Hüseyinî Sâdât el-Gûri el-Herevî tarafından Farsça kaleme alınan aynı isimli eserin Türkçeye çevirisidir. Makalenin bu bölümünde, öncelikle iki eser şekil özellikleri itibarıyla kıyaslanacaktır. Daha sonra Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u tercüme özellikleri bakımından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Klasik Türk edebiyatında tercüme bugün bile sınırları tam olarak çizilebilmiş bir konu değildir. Bu dönemde yazılan tercüme eserler için şerh, nazire, tefsir gibi terimlerin kullanıldığı bilinmektedir.¹⁹ Klasik Türk edebiyatında tercüme konusunda, Ağâh Sırrı Levend'in (2008, s. 80) tespit ve tasnifi şöyledir:

¹⁹ Klasik Türk edebiyatında tercüme konusu ile ilgili şu çalışmalara bk. Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği* (Tez No. 287832) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>; Mahdum, A. N. (2001). *Ravzatü'ş-şüheda ile Hadikatü's-sü'eda mukayesinin ışığında eski Türk edebiyatında tercüme anlayışı* (Tez No. 100519) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

“Eski edebiyatımızda “terceme”, bugünkü “çeviri”yi aşan geniş bir anlam taşır. Tercümenin şu biçimlerini görmekteyiz:

- a) Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler.
- b) Kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan çeviriler.
- c) Konusu aktarılarak yapılan çeviriler.
- d) Genişletilerek yapılan çeviriler.”

Yukarıdaki tasniften hareket etmek gerekirse, Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unun a, b ve d maddelerinden özellikler taşıyan bir mesnevi olduğu söylenebilir.

Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u ile Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u şeklen kıyaslandığında; öncelikle her iki eserin de mesnevi nazım biçimi ile yazıldığını, yine her iki eserde de aynı aruz kalıbının kullanıldığını ve birçok bölüm başlığının birbiriyle aynı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ayrıca her iki eser de yaklaşık 950 beyitten müteşekkildir. *Kenzu'r-rumûz*'da yer alan bazı bölüm başlıklarının, boş yer bırakılmasına rağmen, Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda bulunmadığı görülmektedir ki bu durumun nüshanın müstensihinden kaynaklandığını tahmin etmekteyiz.

Emir Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda geçen bazı hikâyelerin Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer almadığını ve *Kenzu'r-rumûz* müterciminin de eserine farklı hikâyeler eklediğini belirtmek gerekmektedir. Buna göre *Kenzu'r-rumûz*'un “Der Nasihat-ı Hod Gûyed” ve “Fî Beyâni'ş-şükr” başlıklı bölümlerinden sonra gelen hikâyelerin Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer almadığı görülmektedir. Buna mukabil *Kenzu'r-rumûz* mütercimi eserine, Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer almayan üç adet hikâye eklemiştir. Söz konusu hikâyeler, “Fî Makâmi'l-havf ve'r-recâ”, “Fî Makâmi't-tevbe” ve “Fî Makâmi'ş-şükr” bölümlerinde geçmektedir. Dolayısıyla Ârifi'nin, *Kenzu'r-rumûz*'u tercüme ederken Farsça yazılmış asıl esere tam olarak bağlı kalmadığını, onu belli noktalarda genişlettiğini söyleyebiliriz.

Ârifi, Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer alan bazı bölümleri tercüme etmemiştir. Bu bölümler, Sühreverdîye tarikatına mensup bazı şeyhlerin methiyelerini ihtiva etmektedir. Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda bulunmayan söz konusu bölümler şunlardır: “Medh-i Şeyh Şehâbü'd-dîn Sühreverdî”, “Fî Medh-i Şeyh Bahâü'd-dîn Zekerîyyâ”, “Fî Medh-i Şeyh Sadrü'd-dîn Muhammed Zekerîyyâ”, “Fî Medh-i Emîr Kebîr Kaddesa'llâhu Rû[ha]hu'l-azîz”. Bunun yanında Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer alan “Fî Beyâni'l-vera” adlı bölüm, Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda “Fî Makâmi't-tevbe” başlıklı bölüm içinde geçmektedir. Böylece mütercim, “Fî Beyâni'l-vera” başlığı altında ayrı bir bölüme yer vermemiştir. Ârifi, Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer alan “Fî Beyâni's-sıdk” adlı başlık yerine “Fî Beyâni't-tevhîd”; “Der-Beyân-ı Namâz Gûyed” yerine ise “Fî Beyân-ı Terki'n-nefs” başlıklarını kullanmıştır.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>; Sucu, N. (2006). Eski Türk edebiyatında tercüme geleneği. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 19,(1) ss. 125-148.

Emir Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u ile Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, bölümlerdeki beyit sayısı bakımından birbirine eşit değildir. Mütercim Ârifi, beyit sayılarını artırmak suretiyle bazı bölümleri genişletmiştir. Bazen de aksine, bölümlerin beyit sayısını azaltma yoluna gitmiştir. Örnek vermek gerekirse; Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'nda "Na't" bölümü 26 beyitten meydana gelirken aynı bölüm Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda 24 beyittir. Buna karşın Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undaki "Fi'n-nasihat" başlıklı bölüm 26 beyitten müteşekkil iken aynı bölüm Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda 16 beyittir. Ayrıca, Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undaki "Fi sıfati'l-ışk" adlı bölüm 30 beyitten meydana gelirken aynı bölüm Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda 27 beyittir. Bunların yanında her iki eserde beyit sayısı eşit olan bölümler de söz konusudur. Mesela; "Fî Beyâni'l-makâmât" başlıklı bölüm her iki eserde de 9, "Fî Beyâni't-tevekkül" başlıklı bölüm de yine her iki eserde 7 beyitten meydana gelmektedir.

Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz* 'u şöyle başlamaktadır:

باز طبعم را هوای دیگرست
بلبل جانرا نوایی دیگرست [A.1b/İ. 1b]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u ise şöyle başlamaktadır:

Bülbül-i şab'um nevāya başladı
Murğ-ı cānum ber-hevāya başladı [1b]

Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u şöyle bitmektedir:

طول و عرضی خواستم این نامه را
مصلحت نامد شکستم خامه را [İ. 39b/A. 40a]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u ise şöyle bitmektedir:

řül-ı 'arz itme müzeyyen nāmeyi
Maşlahat budur şikest it hāmeyi [30a]

Ârifi, Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unu, klasik Türk edebiyatındaki tercüme anlayışına uygun olarak tercüme etmiştir. Öyle ki, Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, bugünkü manada tam bir çeviriden farklı, bazı bölümleri itibarıyla telifi mahiyete sahip bir özellik taşımaktadır. Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unun birçok bölümünde telifi mahiyette beyitlere rastlamaktayız. Mesela; "Münâcât" bölümünde yer alan aşağıdaki beyitler, Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer almayıp Ârifi tarafından eklenmiştir :

İy şeb-efrûz-ı seşer-hîzân-ı rāh
şeb bigi oldu dil ü nāmem siyāh

Gerçi virdûn 'aql ammā ġāfilem
Yile vardı ĥirmenüm bî-hāřilem

Eyle ben muhtācuña raḥm iy Ğanī
Sen süricek kim ḳabūl eyler beni [2b]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda, "Fî Beyâni'l-akl" ve "Fî Makâmi'r-rızâ" adlı bölümlerde yine tercüme olmayan telifi bazı beyitlere rastlanmaktadır:

Varsa 'aḳluñ ṭârik-i nāsūt ol
Şâh-bâz-ı ḥâzret-i lâhūt ol
İy giriftâr-ı ḥayâl-i mâ vü men
Merdiseñ urma şabî gibi sühen [15a]

Ol ne 'ameldür ki işlersem anı
Olasın râzı bu ḳuldan iy Ğanī
Didi yâ Mūsâ irişmez ṭâkatüñ
'Uhdesinde gelmege ol ṭâ'atuñ [24a]

Kenzu'r-rumûz mütercimi Ârifi, bazı Farsça beyitleri hiçbir değişiklik yapmadan birebir (kelime kelime) çevirmiştir. Mütercimim bu uygulamasına örnek birkaç beyit aşığıda verilmiştir:

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz* 'undan:

ای غریب خسته در تابی هنوز
کاروان بگذشت در خوابی هنوز [İ. 10b]²⁰

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz* 'undan:

Ey ğarîb-i ḥaste ḳalduñ tâbda
Kâr-bân gitdi yatarsın ḥ'âbda [6b]

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz* 'undan:

هوشیار مست و گویای خموش
گاه جمله چشم و گاهی جمله گوش [İ. 16a/A. 149a]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz* 'undan:

Hüş-yâr-ı mest ü gūyâ-yı ḥamûş
Gâh cümle çeşm ü gâhî cümle güş [11a]

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz* 'undan:

شمع بزم او شده نور صفات
دار ملك او و رای کاینات [İ. 17a/148b]

²⁰ Bu beyit Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unun A. nüshasında yer almamaktadır.

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

Şem^c-i bezmidür anuñ nûr-ı şîfât
Dâr-ı mülkidür verâ-yı kâ'inât [12a]

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

فاستقم سرمایه احوال اوست
قم فاندز حاكم اقوال اوست [İ. 5a/A.139b]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

Festaķim sermāye-i aḥvālidür
Ḳum fe-enzîr ḥākim-i aḳvālidür [4b]

Kenzu'r-rumûz Müteçimi Ârifi, bazı mısralardaki bir kelimeyi, yakın anlamlı başka bir kelime ile değiştirmek suretiyle beyitleri tercüme etmiştir:

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

جمله غواصان دریای صفا
بلبلان باغ شرع مصطفا [İ. 5a/140b]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

Her biri ğavvāş-ı deryā-yı şafā
Bülbül-i gül-zār-ı şer^c-i Muştafa [5a]

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

علم صورت پیشه آب و گلست
علم معنی رهبر و جان دلست [İ. 15a/A. 147b]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

‘İlm-i şüret oldı zeyn-i āb u gil
‘İlm-i ma^cnîdür ḥuliyiy-i cān u dil [10a]

Ârifi, aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere, bazı beyitlerdeki kelimelerden birkaçını değiştirmiş ve söz konusu beyitleri mana bakımından tercüme etmiştir:

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

تا قبول فیض تو همره نشد
جان زجان و دل زدل آگه نشد [İ. 2b/ A. 137b]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

Feth-i feyzüñ tā ki hem-rāh olmadı
Dil reh-i ‘irfāndan āgāh olmadı [2a]

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

ای دو رنگی چون تو حق بین نیستی
زان عزیز مصر تمکین نیستی [İ. 37b/ A. 164b]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

İkidür rengüñ ki haḫ-bīn olmaduñ
Pādişāh-ı mülk-i temkīn olmaduñ [28a]

Mütercim, bazı beyitlerin sadece bir mısrasını çevirmiş, diğer mısrayı ise kendisi eklemiştir. Bu, klasik Türk edebiyatında, özellikle manzum çevirilerde, karşılaşılan bir yöntemdir. Aşağıda örnekleri verilmiştir:

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

آتش شوقت جهانی سوخته
بی تو شمع هیچ کس نفروخته [İ. 2b/ İ. 138b]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

Âteş-i şevḫuñ cihāna şaldı od
Âh-ı 'āşıkdan çıkar her demde dūd [2a]

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

بس بشوی از هر دو عالم دست و روی
تا شوی شایسته این گفت و گوی [İ. 13b/ A. 146a]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

İki 'ālemde yuriseñ vech u yed
Bulasın zevḫ-i münācāt-ı Şamed [8b]

Kenzu'r-rumûz mütercimi, bazı beyitlerdeki mısraların yerini değiştirmiştir. Aşağıdaki beyitler bu uygulamaya örnek teşkil etmektedir:

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

ای پر از غوغای تو بازار دل
حیرت و سوداست با تو کار دل [İ. 2b/ İ. 138b]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

Ḥayret oldı ḥazretüñden kār-ı dil
Oldı pür ḡavāñıla bāzār-ı dil [2a]

Mütercim bazı beyitlerde Arapça kelime yerine Türkçe kelime kullanmayı tercih etmiştir. Aşağıdaki beyitte, "ḫallāş" yerine "ḫulmāş" kelimesini kullanmıştır:

Hüseynî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

گه رود در کوی طاعت پارسا
گه شود قلاش بازار هوا [İ. 19a/ A. 150a]

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan:

Geh yürür t̄â'at yolunda pârsâ

Gâh olur k̄ulmaş-ı bâzâr-ı hevâ [12b]

Yukarıdaki misallerde görüldüğü üzere Ârifi mahlaslı mütercim, *Kenzu'r-rumûz*'u tercüme ederken eser üzerinde birçok tasarrufta bulunmuştur. Mütercim bazen beyitleri kelime kelime tercüme etmiş, bazen beyitlerdeki kelimeleri değiştirme yoluna gitmiş, bazen de tercümenin ötesine geçerek eserine telif mahiyette beyitler eklemiştir.

Sonuç

Bu makalede, Hüseyinî Sâdât el-Gûrî el-Herevî'nin *Kenzu'r-rumûz* adlı mesnevisi ve onun daha önce ilmî bir çalışmaya konu olmayan Türkçe tercümesi tanıtılmıştır. Yukarıda verilen malumatların ve ortaya konulan tespitlerin ışığında şu sonuçlara varılmıştır:

Hüseyinî Sâdât el-Gûrî el-Herevî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmış yaklaşık 950 beyitten müteşekkil bir eser olup tasavvufi umdeleri konu edinmiştir. Genel itibarıyla didaktik bir hüviyete sahip olan eserde, tasavvuftaki haller, makamlar ve İslam tasavvufuna dair terminoloji terennüm edilmiştir. *Kenzu'r-rumûz*, tasavvuf ehli için âdeta bir kılavuz özelliği taşımaktadır. Eser, “Tevhîd” ve “Münâcât” ile birlikte 53 bölümden ve bazı bölümlerden sonra nasihat temalı 9 hikâyeden meydana gelmiştir. Hüseyinî *Kenzu'r-rumûz*'u, Sühreverdîye tarikatının kurucusu Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin *Avârifü'l-maârif* adlı eserinden ilham alarak oluşturmuştur. *Kenzu'r-rumûz*'un Türkiye'deki kütüphanelerde birçok yazma nüshasının bulunması, Osmanlı döneminde kaleme alınmış tasavvufi eserlerde adının geçmesi, Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme*'sinde *Kenzu'r-rumûz*'dan tercüme beyitlere rastlanması, söz konusu eserin Anadolu'da, özellikle tasavvuf çevrelerinde çokça okunduğunu ve mutasavvıfları derinden etkilediğini göstermektedir.

Emir Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, Ârifi mahlaslı bir şair tarafından tercüme edilmiştir. Bu tercümenin bugün elimizdeki tek nüshası, Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi İslam El Yazmaları Bölümünde, B. Or. 103 numarada kayıtlıdır. İçinde bulunduğu yazmada Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan başka Türkçe eser yer almamakta olup diğer eserlerin tamamı Arapçadır. *Kenzu'r-rumûz* mütercimi Ârifi'nin gerçek kimliği hakkında bugün elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak 16. yüzyıldan sonra yaşamış bir mutasavvıf olduğunu tahmin etmekteyiz.

Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, 48 bölüm, 943 beyit ve 10 hikâyeden oluşmaktadır. Mütercim Ârifi, Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undaki bazı bölümleri tercüme etmemiş, bazılarını ise beyitler eklemek suretiyle genişletmiştir. Ayrıca Emir Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer almayan bazı hikâyeleri tercüme eklediği de görülmektedir. *Kenzu'r-rumûz* mütercimi Ârifi'nin, eserindeki birçok beyti Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'undan birebir, bazı beyitleri ise birkaç kelime değiştirerek çevirdiği ve asıl eserdeki manayı muhafaza etmeye çalıştığı görülmektedir. Ârifi'nin bölümler ve

beyitler üzerindeki tasarrufları tercüme ettiği esere tamamen bağlı kalmadığını, dolayısıyla kendi eserine telifi bir özellik kazandırma çabasında olduğunu göstermektedir. Bütün bu yönleriyle Ârifi'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, klasik Türk edebiyatındaki tercüme anlayışına uygun olarak kaleme alınmış bir mesnevidir.

Kaynakça

- Arıkan, M. (2018). Fenâdan bekâya ip atmak: Fâtih Sultan Mehmed'in özel kütüphanesindeki tasavvuf eserleri. Alkan, E. ve Arı, O. S. (ed.), *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf* (1. Baskı, s. 59-82). İsar Yayınları.
- Ârifi, *Kenzu'r-rumûz*. Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi İslam El Yazmaları Bölümü, No: B. Or. 103, v. 179r-207r.
- Atasoy, F. O. (2001). *Melhame-i Şeyh Vefa giriş-metin-sözlük*. (Tez No:106696) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bilgin, A. (2014). Türk tasavvuf edebiyatının mahiyeti. *Türkiyat Mecmuası*, 24 (Bahar).
- Bursalı Mehmed Tâhir. (2016). *Osmanlı müellifleri* (haz. M. Yekta Saraç). Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
- Canım, R. (2018). *Latîfi-Tezkiretü'-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-nuzemâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Celepoğlu, A. (1076). Ârifi. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. Dergâh Yayınları. C. 1.
- Cengiz, M. (2012). Manzum bir tasavvuf klasığı olarak Gülşen-i Raz. *Tasavvuf*. 30 (2).
- Cengiz, M. (2014). *Bir tasavvuf klasığı olarak Mahmûd Şebüsteri'nin Gülşen-i Râz mesnevisi*. (Tez No: 385558) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Cunbur, M. (2002). Ârifi. *Türk Dünyası Edebiyatçılar Yazarlar ve Şairler Ansiklopedisi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. C. 1.
- Emîr Hüseyîni, *Kenzu'r-rumûz*, Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, No: 06 Hk 879/6.
- Emîr Hüseyîni, *Kenzu'r-rumûz*, İBB Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı, No: OE_Yz_0827/02.
- Eraslan, K. (2000). Ahmed-i Yesevî. Kurnaz, C. & Tatçı, M. (haz.), *Yesevilik Bilgisi*, MEB Yayınları.
- Eraydın, S. (2011). *Tasavvuf ve tarikatlar* (9. Baskı). İFAV Yayınları.
- Erdemir, A. (1999). *Muslihu'd-din Mustafa İbn Vefâ hayatı eserleri tesirleri ve manzum eserlerinin tenkidli metni*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, A. (1941). *Fâtih Mehmed devrinde İstanbul'da bir Türk mütefekkeri Şeyh Vefa hayatı ve eserleri*. Ahmed İhsan Basımevi.
- Ergun, S. N. (t.y.). *Türk şairleri*. Suhulet Basımevi.

- Gül, K. (2020). *İsmâil Rusûhî Ankaravî ve tefsir anlayışı*. (Tez No: 652966) [Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Hacı Ahmed Efendi, *Avârifü'l-maârif*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, No: 3149.
- İsen, M. (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kartal, A. (2013). *Doğu'nun uzun hikâyesi*. Doğu Kütüphanesi.
- Kâtip Çelebi. (2007). *Keşfü'z-zunûn An Esâmî'l-kütübi ve'l-fünûn*. (Rüştü Balcı çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2011). *Sûfi ve şiir*. İnsan Yayınları.
- Levend, A. S. (2008). *Türk edebiyatı tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mahdum, A. N. (2001). *Ravzatü'ş-şüheda ile Hadikatü's-sü'eda mukayesinin ışığında eski Türk edebiyatında tercüme anlayışı* (Tez No. 100519) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. C. 3.
- Nev'îzâde Atâî. (1989). *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti'ş-şekâik* (nşr. Abdülkâdir Özcan). Çağrı Yayınları.
- Nizami, K. A. (1999). Hüseyinî Sâdat el-Gürî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: Mayıs 20, 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyni-sadat-el-guri>
- Öngören, R. (1999). *Fatih devrinde belli başlı tarikatlar ve Zeyniyye*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öngören, R. (2006). Muslihuddin Mustafa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: Mayıs 25, 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muslihuddin-mustafa>
- Öztürk, Y. N. (1998). *Kur'an ve sünnete göre tasavvuf* (8. Baskı). Yeni Boyut Yayınları.
- Sıvacıoğlu, S. (2020). *Ârifî'nin Reşehât çevirisinin transkripsiyonlu metni ve bu çevirinin kaynak metinden manzum kesitlerle çeviri eleştirisi bağlamında karşılaştırması* (Tez No: 636394) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Sinan Paşa. (2001). *Tazarru'nâme*. (A. Mertol Tulum haz.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sucu, N. (2006). Eski Türk edebiyatında tercüme geleneği. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 19 (1).

- Sungurhan, A. (2017). *Beyânî Tezkiresi (Tezkiretü'ş-şu'arâ)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sungurhan, A. (2017). *Kınalhzâde Hasan Çelebi Tezkiresi (Tezkiretü'ş-şu'arâ)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şehabüddin Sühreverdî. (2010). *Avârifü'l-meârif*. (Abdülvehhab, Öztürk çev.) Saadet Yayınevi.
- Şemse'd-dîn Sâm. (1311). *Kâmûsu'l-a'lâm*. Mihran Matbaası.
- Şeyhî. (2018). *Şakâ'ik Zeyli Vekâyi'u'l-Fuzalâ* (haz. Ramazan Ekinci). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. C. 4.
- Tan, M. N. (2019). Avârifü'l-maârif ve Osmanlı tasavvuf düşüncesine kaynaklığı. Aydın, F. vd. (ed.), *Osmanlı Düşüncesi: Kaynakları ve Tartışma Konuları*, (1. Baskı). Mahya Yayıncılık.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî* (nşr. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı). Bizim Büro Yayınları.
- Turgut, K. (2009). *Ebü'l-Vefa Muslihuddin Mustafa'nın Farsça şiirleri*. Tez No: 262727 [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. (t.y.) Ârifî. Erişim tarihi: Mart 15, 2021. <http://teis.yesevi.edu.tr/arama>
- Uslu, R. (1998). Herat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: Mayıs 10, 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/herat>
- Üstüner, K. (2008). XIV. ve XV. yüzyıl divanlarında tasavvuf. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. (24).
- Yazar, S. (2011). *Anadolu sahası klâsik Türk edebiyatında tercüme ve şerh geleneği* (Tez No. 287832) [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yıldırım, N. (2012). Fars edebiyatında tasavvuf konulu kahramanlık anlatıları. *Şarkiyat Mecmuası*. 21 (1).